

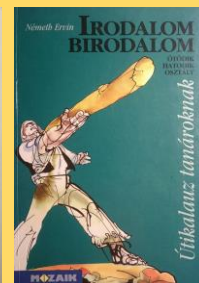
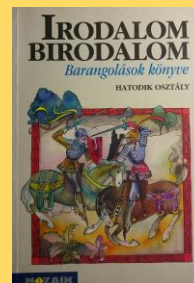
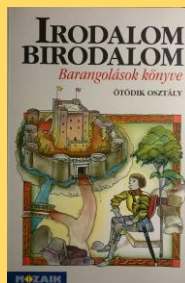
Oktatási segédanyag

Németh Ervin

IRODALOM BIRODALOM

Barangolások könyve

Mozaik, Szeged – 1996

Fazekas Mihály

Egy eredeti magyar rege négy levonásban

*„Hajdann egy falubann, a Nyírenn-é vagy az Erdő-
Háton, vagy hol esett, jó szerrel nem jut eszembe.
Már csak elég az, hogy: vólt hajdann egy öreg asszony.
Őzvegy vólt, s egy rossz fia vólt.”*

LÚDAS MATYI ÉS ROKONSÁGA

1. Fazekas Mihály (1766–1828)

Korának világlátott, sokoldalú tehetsége. Debrecen szülötte, akárcsak barátja, Csokonai Vitéz Mihály. A Debreceni Kollégiumban tanult, aztán felcserkötött katonának. Az 1780-as évek végén jelentek meg első versei, majd a katonáskodástól, a vérontástól megundorodva 1796-ban visszatért Debrecenbe.

A Lúdas Matyit 1804-ben írta meg, de nem adta ki. A mű kéziratos másolatokban terjedt, aztán ponyvakiadása is megjelent – nagy sikerrel. Ekkor – 1817-ben – határozta el magát Fazekas a mű kinyomtatására.

Az elbeszélő költemény mellett igen gazdag lírai költészetet hagyott hátra; méltán nevezik a természet énekesének. De nemcsak poétája, hanem tudósa is a természetnek: botanikával (növénytan) is foglalkozott.

Feladat:

Bizonyítsd be a Lúdas Matyi részleteivel, hogy Fazekas Mihály széles látókörű ember, aki

- jól ismerte népének életét, szokásait,
- sokat utazott,
- művelt volt,
- botanikával is foglalkozott!

2. Ez meg az – a Lúdas Matyiról

a) A térkép és az Irodalom Birodalom szövegei alapján hasonlítsd össze a Lúdas-változatokat!

A szempontjaid lehetnek:

- a cselekmény egyes mozzanatainak (helyszín, idő, esemény, szereplő ember és állat) hasonlósága és különbsége,
- a főhősök összecsapásának okai: szándékuk, akaratuk, jellemük, társadalmi helyzetük.

b) Hasonlítsd össze a Lúdas Matyit (Fazekas) a mesékkel!

Milyen lényeges hasonlóságokat és különbségeket veszel észre

- kezdésben és a zárásban,
- mesekellékek, csodás elemek használatában,
- a szerkezeti elemek használatában (károkozás, hiány, elindulás, varázseszköz megszerzése stb.),
- a szerepkörök tekintetében (hős, ellenfél, adományozó stb.),
- a hősök jellemében?

c) Mi történne, ha megjelenne néhány újabb szereplő a műben? Próbáld végigmészélni/végigírni a történetet úgy, hogy

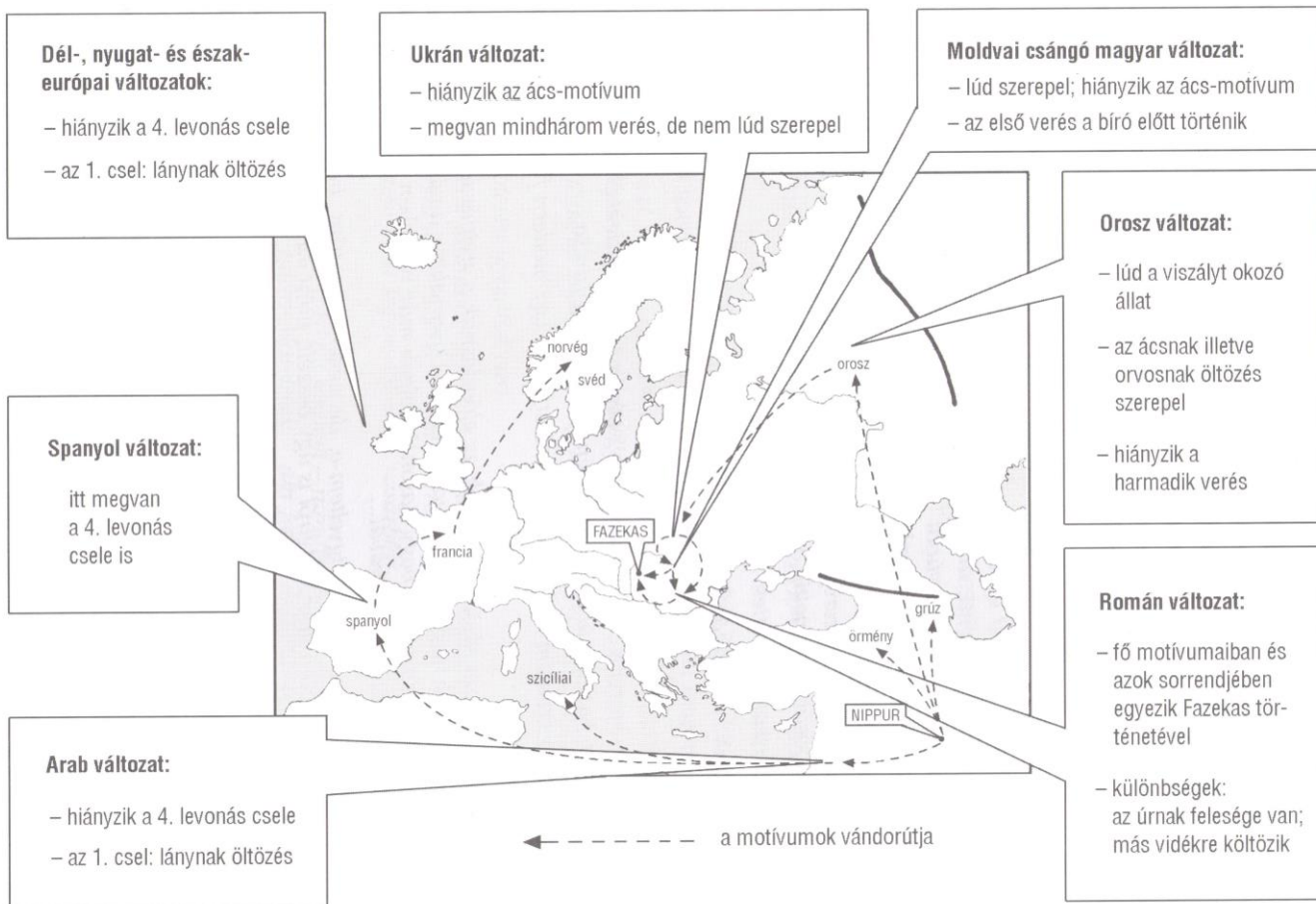
- Döbröginek van egy kapzsi és házsártos felesége,
- Matyi segítőtársat kap a külhoni vándorlásai során!

d) Az olvasott történetek nem beszélnek arról, hogy

- mi történt Matyival, kinél és hogyan tanulta ki az ácsmesterséget,
- hogyan lett belőle „igaz ember”, aki a vásárban már paripán jelent meg?

Meséld el, írd meg ezeket a történeteket is!

3. A Lúdas Matyi meséje messziről érkezett hozzánk. Kövesd végig a következő térképen az „ősmese” vándorlását!

Ez a kép a Zentai Magyar Kamaraszínház 2017-es Lúdas Matyi című előadásából való.

Milyen motívummal gazdagította véleményetek szerint ez az előadás – a kép alapján ítélve – az eddigi Lúdas-variációkat?

4. *A minap érdekes Lúdas Matyi-előadást láttam: a Honvéd együttes táncjáték formájában keltette életre Matyi kalandjait. Amikor az előadás után kifelé jöttem a színházból, egy vita hangfoslányai ütötték meg a fületem. A folyosón néhány gyerek egy fiatalembert fogott közre – vélhetően a tanárukat –, s az imént látott előadásról beszélgettek. Melléjük somfordáltam, s észrevétlenül bekapcsoltam a zsebmagnómat.*

TANÁR: *Azt hiszem, furcsa volt számotokra ez az előadás. Mintha mást vártatok volna...*

LILLA: *A darab jó, de a zene és a tánc nem nyerte el a tetszésemet.*

GÁBOR: *Nekem viszont éppen azért tetszett, mert a tánccal néhány olyan dolgot is el lehetett játszani, amit másképpen nem. Nagyon tetszett, ahogy eltáncolták Matyi „tanulmányútját”, mert így gyorsabban ment, és nem kellett húzni az időt felesleges dolgokkal...*

ANNA: *Meg azért is jó, hogy eltáncolták a darabot, mert a mozgással igen jól lehetett jellemezni a szereplőket. Például Döbrögi hajdúi mindig utánozták az uruk mozgását, csak nekik mindig ügyetlenebbre sikerült.*

TANÁR: *Karikatúrák lettek.*

TAMÁS: *Ezek a mozgások olyanok voltak, mintha néptáncot láttam volna. Éppen ezért nem illett nálam a képbe, hogy Matyi anyja meg rap stílusban beszélt...*

GÁBOR: *Sőt, Matyi a „tanulmányútja” végén távol-keletiekkel találkozik, akik megtanítják karatézni! A Lúdas-történetben ez elég furcsa...*

LILLA: *Az én szemem előtt eltűnt a parasztfiú, és egy modern figura jelent meg a darabban.*

TANÁR: *Azt hiszem rájöttetek ennek az előadásnak a nyitjára: itt Lúdas Matyi története úgy esik meg, mintha ma történné. Ugyanakkor a vásári kikiáltó meséjéből azt is megtudjuk, hogy hasonló dolgok már régebben is megtörténtek, csak akkor éppen Jáger Jóskával...*

ANNA: *Én nem tudom, jól figyeltem-e, de nekem úgy tűnt, hogy a harmadik verés előtt a kikiáltó már Matyiról is úgy beszélt, mint akiből mesehős lett...*

TANÁR: *Azt hiszem, jól hallottad, Anna! Ezek szerint itt három különböző idő rétegződik egymásra: a régmúlt (Jáger Jóska története), a múlt (Lúdas Matyi tettei) és a jelen (az előadás ideje). Talán azt súgja az előadás: ha jól körül-nézünk, napjainkból is mesélhetnénk hasonló történeteket...*

JANÓ: *Szerintem ugyanilyen mai korra való utalás volt az is, hogy Matyira nem buszonötöt vertek a hajdúk, hanem jól megrugdosták.*

TANÁR: *Igazad van, Janó! Ha már sorolni kezdtétek a furcsaságokat, nincs kedvetek sorra venni, miben változott a mostani előadás az „eredeti magyar regé”-hez képest?*

ANNA: *Matyit az eredeti történetben ludak nélkül nem lehet elképzelni, ebben az előadásban viszont az egyetlen lúdja nélkül nem. Teljesen össze vannak nőve: a végén Matyi nem az árát veszi vissza, hanem magát a ludat! Úgy látszik, ez az előadás a lúdra épül, pedig Matyinak kellene a főszereplőnek lennie.*

LILLA: *Szerintem is fontosabb lett a liba: emberi tulajdonságokat kapott, énekel, táncolt – de túl hamar beilleszkedett Döbrögiék házába. Nekem kétszínűnek tűnt...*

ANNA: *Dehogy! A lúd azért férközik Döbrögiék bizalmába, azért táncol, azért beszél, mert a megevését akarja elkerülni!*

NOÉMI: *Az eredeti történethez képest még egy szereplővel bővült az előadás. Itt Döbröginek felesége is volt!*

TAMÁS: *Igen, ő volt a felbujtó, a történet elindítója. Ha ő nem lett volna olyan kapzsi és nagyravágyó, akkor Döbröginek talán eszébe se jut fosztogatni a vásárban.*

TANÁR: *Úgy tűnik, mintha nem lenne elég súlya Döbröginek ebben a történetben...*

TAMÁS: *Tényleg olyan Döbrögi, mint egy távirányítós játék, akit a felesége irányít!*

ANNA: *Akkor azt hiszem, igazam volt az előbb: az előadás igazi főszereplői a liba és a feleség lettek. Döbrögi felesége még féltékeny is lesz a libára!*

TAMÁS: *Ez a történet akkor lenne igazságosan befejezve, ha a feleséget is jól elvernék!*

TANÁR: *Tökéletesen igazatok van.*

GÁBOR: *A másik különbség, hogy a vásári képmutogató végigkíséri Matyit a „tanulmányútjain”, sőt segít neki a veréseknél is.*

ANNA: *Szerintem ez a képmutogató a vásárban kell, de később el is hagyható Matyi mellől.*

TANÁR: *Én úgy láttam, a közös sérelem – mindkettejüket megverték – mégiscsak összetartja őket. S talán Matyinak – aki faluja határát a vásár előtt el sem hagyta – szüksége van egy vezetőre, aki eligazítja a világban.*

TAMÁS: *Csak azt nem értem, ha a vásári képmutogatót is megverik, miért nem adja vissza ő is a verést!*

JANÓ: *Talán elég neki, ha segíthet: a tanulás díját is ő fizeti.*

ANNA: *Meg ő adja az ötletet a beöltözésekhez! A képmutogató történetben Jáger Jóska is úgy verte el a királyt, hogy lánynak öltözött.*

GÁBOR: *Még valamiben különbözött ez az előadás az eredetitől! Ott egy mesterség kitanulása után megverte Matyi Döbrögöt, aztán újra elment tanulni.*

Vagyis a verések között idő telt el. Itt viszont mindent egyszerre tanult meg, s a verések gyorsan követték egymást.

ANNA: Sokkal hatásosabb a verés, ha az előzőből még föl se épült a beteg!

TANÁR: Úgy látom, szinte minden változást számba vettetek. S mit*szóltok a jelzések- és díszlehasználatához? Szóval ahhoz, ahogy a vásári paraván később palotaként szolgál, vagy ahogy a hajdúk fákká, majd ágygá változnak...

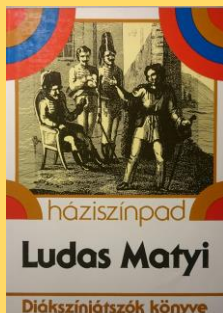
ANNA: Hát... arról a paravánról nem gondoltam volna, hogy Döbrögiék palotája! De azért az jó volt, ahogy az olasz építőmesternél eljátszották a különböző stílusú házakat, vagy a francia doktornál a különböző betegségeket.

TANÁR: Úgy veszem észre, az előadást – minden furcsasága ellenére – nagyon jól „megfejtettétek”. Lehetséges, hogy éppen az segített, hogy észrevettétek ezeket a furcsaságokat?

ANNA: Lehet..., mert ezek készítettek arra, hogy megkérdezzem magamtól: mit jelentsen ez!

A beszélgetés itt befejeződött, s a gyerekek indulni készültek. Ekkor szólítottam meg őket, elárulva, hogy magnóra vettem az előbbi vitájukat. Megkérdeztem tőlük, bánják-e, ha másokkal is megosztom a gondolataikat. Nem bánták, sőt még a neveiket is elárulták, így tudtam később kideríteni, ki mit mondott.

- a) Ha úgy gondolsz, hogy a gyerekek elég pontosan írták le az előadást, próbáld meg a lehetetlent: állítsd össze a táncjáték jelenetsorának vázlatát!
- b) Az elejtett utalásokból rakd össze a vásári képmutogató meséjét: írd meg, miről szólt Jáger Jóska története! Készíthetsz „vásári képregényt” is: rajzold le a legfontosabb jeleneteket!
- c) Képzeld el, milyen mozdulatokkal tanította meg az olasz építész Matyit arra, hogyan kell román, gótikus és barokk stílusú házakat építeni! S a francia doktor arra, hogy melyik betegséget mivel gyógyítsa?
(Ne felejtsetek el, hogy nem értik egymás szavát, a mozdulataiknak kell „beszélniük”!)
Játsszátok el!

Az itt látható könyvben találtok egy másik Ludas-történetet is, amelyet el is játszhattok, ha van kedvetek hozzá. A könyvet az alábbi bibliográfiai adatok alapján kereshetitek a könyvtárban:

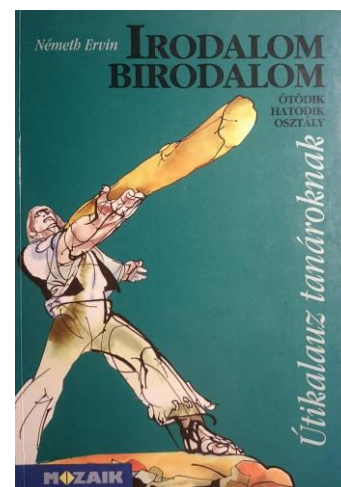
Németh Ervin

Ludas Matyi. Diákszínjátók könyve.

UNIÓ Kiadó Diákkönyvműhely, Budapest, 1994

MEGOLDÁSI JAVASLATOK

AZ IRODALOM BIRODALOM *LÚDAS MATYI ÉS ROKONSÁGA* CÍMŰ
FEJEZETÉNEK FELADATAIHOZ

A fejezet – megtartva Fazekas Lúdas Matyját központi anyagként – tágítja a feldolgozott anyagok körét, s a Lúdas-motívum vándorlását követi nyomon. (Ennek feldolgozásához egy eddig még sehol sem közölt összehasonlító térképet is ad!)

Ezen kívül még két újdonsága van ennek a fejezetnek a megszokottakhoz képest: egy Lúdas-előadás kapcsán olyan beszélgetésnek álcázott színházi kritikát is közöl, amelyet hasonló korú gyerekek „mondtak tollba”. A kritika közlésének célja egyrészt a műfajjal való ismerkedés, másrészt a kritika egy nagyfokú kreativitást igénylő feladat kiindulópontja is.

A másik újdonság egy új Lúdas Matyi-történet forgatókönyve, amely eredetileg hasonló korú gyerekek ún. drámajátékóráin született meg. Ez maga is eljátszható, továbbá variálható stb. Nem utolsó sorban pedig mintaként szolgál a forgatókönyv műfajára, amilyenek a készítését maguk a gyerekek is feladatul kapják majd a későbbiekben.

1. feladat: A bizonyításhoz az alábbi tényeket és szöveghelyeket érdemes figyelembe venni (zárójelben a levonás száma és a sorszám): a vasárnapi játszó leírása (1/15 –17), a ludak gondozása (1/32 –36; 55 –57), népies kifejezések, szólások (1/5: csapkodja a legyet a szárán; 1/6: a piszkafa végén ácsorog; 1/8: falra hányt borsó; 2/85: törli szemét, száját = a valamire való gyors felkészülés jellemzésére; 4/50: ha száz lelke volna is), a keresztes hadakra vonatkozó magyarázat (3/40), idegen szavak (3/20 –29, 39 –40), szakszavak (3/9 –15), Fűvészkönyv (3/70–78), jog, törvénykönyvek (4/7 –11).

2. feladat: a) Az összehasonlítást a Szövegtárban közölt összefoglaló szövegek (1–3.) és a teljes egészében közölt szövegek alapján (4–5.) lehet elvégezni. Be lehet vonni még ebbe a műveletbe a Barangolások könyvében közölt térkép adatait is, ahol a szüzsének további öt változatáról olvashatunk (arab, spanyol, orosz, ukrán, dél-, nyugat- és észak-európai). Az összehasonlítást a megadott szempontok alapján önálló feladatként is adhatjuk a gyerekeknek, vagy egy közösen készített táblai nagy vázlat segítségével (ahol a vízszintes sorba kerülnek a szempontok, a függőleges sorba pedig a művek) osztálymunkában végezhetjük el. Kiemelhetünk egy szempontot, s akkor mindenki keresi az arra vonatkozó adatot az első műben, majd aki elsőre megtalálta, az a táblai vázlatba írja, és így tovább. De tehetjük azt is, hogy felosztjuk az osztályt öt csoportra. az összehasonlítandó művek számának megfelelően, s a szempont kijelölésekor mindegyik csoport más-más műben keresi az adatokat, majd beírja a táblai vázlat-

ba. Amikor mind az öt mű adata a táblára került, akkor az ellenőrzéssel együtt elvégezzük az összehasonlítást, magyarázzuk a hasonlóságokat és az eltéréseket. Ennél a megoldásnál célszerű szempontként változtatni a csoportoknak kiosztott műveket, így elérhetjük, hogy mindenki át fogja tekinteni az összes szöveget.

Az összehasonlításhoz a tanár számára bőséges háttértámogatást nyújt Julow Viktor *Fazekas Mihály* című monográfiájának két fejezete (2., átdolg., bőv. kiadás. Szépirodalmi, Bp., 1982: 228 – 309).

b) A feladatban közölt szempontsor egy közös beszélgetés vázlatára lehet, amely beszélgetésben a gyerekek a maguk állításait mindig a kellő szöveghely megkeresésével, kifejező felolvasásával bizonyíthatják. Az összehasonlítás egyúttal módot ad a mesékről tanultak ismétlésére is.

c), d) Mindkét feladat a gyerekek fantáziáját, alkotóképességét igényli. Felhasználhatjuk őket a szóbeli kifejezőkészség fejlesztésére, rögtönzött történetmondásra (erre leginkább a „házsártos feleség” és az „ácsmesterség kitanulása” részletek kínálnak lehetőséget), de írathatunk belőlük elbeszélést is.

3. feladat: A térkép olvasata a következő: a „Ludas”-motívum bölcsője az asszír mesekincsben rengett, innen két szálon indult vándorútra – az egyik során arab közvetítéssel került Szicíliába és az Ibériai-félszigetre, majd innen tovább Nyugat- és Észak-Európába. A mi Lúdas Matyink szempontjából a másik útvonal az érdekes: örmény és grúz közvetítéssel kerül át a motívum az orosz mesekincsbe, majd innen az ukránba. Valószínű, hogy az ukrán mesekincs továbbadja a szüzsét a moldvai csángóknak és a románoknak is. De előfordulhatott az is, hogy a román változat a moldvai csángó és az ukrán mese együttes hatására alakult az ismert formájúra. Fazekas Mihály pedig nagy valószínűséggel óromániai katonáskodása alatt megismerhette mind a román, mind a moldvai csángó változatot. (Vö. Julow Viktor i. m., 228 – 256. old.)

A fenti előadaskép alapján a gyerekek felfedezhetik a színháznak azt a tulajdonságát, hogy a felhasznált kellek segítségével miképpen tudja kortalanítani, a mai világunkra vonatkoztatni a színházi mű jelentésvilágát.

4. feladat: A kritika: bírálat, értékelés, ítélet, vélemény, műelemzés. A fenti ismérvek szinte mindegyike megtalálható a Barangolások könyvében közölt különös formájú, beszélgetésnek álcázott kritikában. Magát a szöveget elolvastathatjuk önállóan is a gyerekekkel, majd szereposztás után újra hangjátékká (vö. magnófelvétel) alakíthatjuk a szöveget.

- a) A táncjáték hozzávetőleges jelenetsora, amely a kritika szövege alapján – összevetve a már ismert Ludas-történetekkel – rekonstruálható:
- 1) Matyi perlekedik az anyjával, majd világgá megy a legkedvesebb libájával.
 - 2) Döbrögiék házában: az asszony zsémbel az urával, hogy csak otthon ül, ahelyett, hogy a vásárban egzecíroztatná az árusokat. Elmondja az urának, mit szeretne ma „raboltatni” vele.
 - 3) A vásár: a Képmutogató meséje; Matyi megveretése, a Liba elvétele.
 - 4) Matyi vándorútja, amelyen kalauza a szintén megvert Képmutogató lesz: az ácsmesterség, az orvoslás és a karate kitanulása.
 - 5) A Liba élete Döbrögiék udvarában: az asszony mindenképpen szeretné elpusztítani, féltékenykedik rá.
 - 6) Az első verés: Matyi építőmesterként látja el Döbrögi baját.
 - 7) A második verés: Matyi most orvosként döngeti el újra Döbrögit.
 - 8) Újra a vásárban: a Képmutogató Ludas Mátyásról mesél.
 - 9) A harmadik verés: Matyi „lekaratézza” Döbrögit, visszaszerzi a Libát.
- b) A vásári képmutogató meséjére vonatkozóan csupán egyetlen utalás hangzik el a kritikában: Jáger Jóska úgy veri el a királyt, hogy lánynak öltözik.
A verés előzménye analóg Ludas Matyi történetével: nyilván Jáger Jóskát is hasonló méltánytalanság érte a király részéről, mint Matyit Döbrögiéről. (Emlékeztetőül: a lánynak öltözés csele megegyezik a Ludas-történetek dél- és nyugat-európai változataival. Oda pedig – Julow Viktor tanulmánya szerint – az arab folklór és az *Ezeregyéjszaka* közvetítésével kerülhetett oly módon, hogy az arabok egy ismeretlen görög forrást használtak fel, vélhetőleg azt, amelyet Plautus is kölcsönvett a *Casina* című komédiájának alapmotívumaként. (Vö. Julow i m., 243. old.)
- c) Az olasz építész tanítási módszerének eljátszásához, stílusok megjelenítéséhez érdemes előbb áttanulmányozni az *ÉKsz.* rövid útbaigazításait a megfelelő címszavaknál (a román és a gótikus címszónál bőséges illusztrációt is közöl a szótár, a barokk stílus képes bemutatásához nekünk kell szemléltetőanyagról gondoskodnunk). Ennyi segítséggel már meg fognak birkózni a gyerekek a különböző stílusú házak „felépítésével”. (Nyilván arra gondolunk, hogy a gyerekek kisebb csoportokba összeállva saját testüket használva alkotnak élőképet, amely a megfelelő stílusú házat formázza, kiemelve a stílus jellegzetes jegyeit.)
A „francia doktor” jelenetéhez elegendő a gyerekek fantáziájára és játékos kedvére építeni.

Megjegyzés

Alább közöljük azokat a szövegeket, mesevariánsokat, amelyeket a **2. feladat** megoldása során felhasználhatunk.